

קצין וג'נטלמן בנמל יפו

מייג'ור ליונל ג'ון,
מושיע וגיבור חידה

הרברט סמואל, הוציב העליון הראשון, נוחת בנמל יפו 1.7.1920 (ארכיון המושבה האמריקנית)

איזהו גיבור - ומה שכרו?

הקצין ג'ון הופיע בפני ועדת הייקרפט, שחקרה את נסיבות המאורעות. הוא גם רשם דוח מפורט על פעילותו באותו יום, וממנו ניתן לשחזר את לוח הזמנים המדויק של האירועים. בעדותו סיפר שהצעיר היהודי ניסל רוזנברג הגיע וביקש ממנו לבוא ל"בית החלוץ"; למראה הקצין, שירה ירייה אחת מאקדחו, נמלט ההמון הבוזז מהחצר. ג'ון מתאר את הזעקות ואת האימה על פניהם של העולים המסתתרים, שראו בו מושיע. לאחר מכן קיבל הודעה על המון המנסה לפרוץ לבית החולים הצרפתי הסמוך, שאליו הובלו הפצועים, והרחיק את

עם פרוץ מאורעות תרפ"א ביפו, ביום 1 במאי 1921, איבדו אנשי הקצונה הבריטית את עשתונותיהם ולא הצליחו להשתלט על המתפרעים. באותו בוקר מר, גילה רק קצין בריטי אחד - מפקד משטרת הנמל, מייג'ור ליונל מנסל ג'ון (Jeune) - נחישות ואומץ בניסיון לעצור את ההרג. הוא רץ מזירה לזירה, הציל סוחרים יהודים בשוק יפו, עצר את הביזה וחילץ יהודים שהוחבאו בידי שכנים ערבים. הוא הגיע ל"בית החלוץ" ("בית העולים", כיום ברח' יפת 34) בדיוק בזמן שבו הפורעים ניסו לפרוץ את דלתות החדרים שבהם הסתתרו היהודים, והציל את חייהם של רבים.

מערך האבטחה בקבלת הפנים: המייג'ור ג'ון מאחורי הנציב, אברהם שפירא אורב בקהל (ארכיון המושבה האמריקנית)

שבמקום עשרות בודדות של הרוגים לא היו מאות הרוגים בבית העולים. משום שהיה זה המייג'ור ג'ון לבדו, שתחת סיכון עצמי גדול נכנס לבית העולים זמן קצר לאחר שהמטרה עזבה אותו, הדף את ההמון הערבי ועצר את הטבח. הוא גזל מהאספסוף הערבי מאות הרוגים, ולכן מנסים עכשיו לשכנע את הממשלה לפטר אותו.

"המחותן" מגיע

טולקובסקי כתב ביומנו כי לקראת יום השנה להצהרת בלפור (2 בנובמבר), כשהיה חשש להתפרצות מחדשת של מהומות, היה ג'ון ממונה על הגנת תל אביב ושיתף פעולה עם ארגון ההגנה בהכנת כוח המגן. ביומנו של טולקובסקי מתוארת גם פרשה מוקדמת יותר: אבטחת הנציב העליון הרברט סמואל, עם הגעתו ארצה בשנת 1920, לאחר שהגיעו ידיעות על כוונה להתנקש בחייו. ידיעות ממקורות שונים הגיעו לטולקובסקי על הכוונה לרצוח את הנציב החדש על רציף הנמל. הוא הודיע על כך למנחם אוסישקין, שעדכן אותו כי "ועד הצירים" כבר העביר לשלטונות הכיבוש הבריטי את שמותיהם של עשרת האנשים שעליהם הוטלה המשימה מדמשק.

טולקובסקי ביקש מיידו המייג'ור ג'ון לברר עם המייג'ור ג'ונסון בירושלים האם השלטונות מתכוונים לנקוט צעדים כלשהם בעקבות הידיעות. תשובתו הייתה שלא נעשה דבר, וכי אין כל כוונה לפעול. טולקובסקי זימן את ג'ונסון ואת ג'ון לפגישה בדירתו, ולאחריה שלח מברק לחיים ויצמן ובו נכתב: "תנקטו בכל האמצעים להגעתו בשלום של המחותרן". הוא ביקש מג'ונסון לשלוח את המברק מהמשרד בירושלים, ללא ידיעת השלטונות ובסיוע מייג'ור הורסון, מנהל שירותי הטלגרף. מטרתו הייתה שיוצמן ימסור את המידע למשרד החוץ הבריטי, כיוון שלא בטח בקצונה הבכירה בירושלים שתפעל לסכל את המזימה.

ג'ונסון סירב לבקשתו, מחשש למשפט צבאי אם יתגלה הדבר. טולקובסקי איים עליו כי אם יאונה רע לנציב, הוא עצמו יפרסם כי ג'ונסון ידע על כך מראש ובכך יביא לפיטוריו. ג'ונסון נעתר,

הפורעים. שכנים ערבים יצאו לקראתו וסיפרו לו על יהודים שהוסתרו בבתיהם, והוא פנה לחלצם. בשעות אחר הצהריים הודיעו לו על שישה יהודים הנמצאים על גג בית בשכונת עג'מי, והוא הספיק לחלצם רגעים ספורים לפני שהגיעו אליהם הפורעים. הקצין האמיץ העיד גם על ערבים שחילץ בשכונת מנשייה, בשעה שיהודים ניסו לעשות בהם שפטים.

ב-2 במאי כונסה ישיבת חירום בנוכחות מזכיר הממשלה ומושל המחוז. ג'ון נדרש לספק 18 רובים ישנים ממחסניו לחיילי הגדוד העברי בתל אביב, בפיקוד הסרן יפה, להגנת העיר היהודית. הופעתם של חיילים יהודים מזוינים עוררה מורת רוח בקרב הערבים, והם ראו בג'ון משתף פעולה עם היהודים. בהודעה כתובה שמסר לחברי ועדת החקירה, קבל ג'ון על היחס אליו בעקבות פעילותו במהלך המאורעות ועל חוסר הגיבוי מצד הממונים עליו. הוא מסר את הנשק ליהודים בהוראת מפקדיו, אולם המושל לא טרח להזים את השמועות נגדו. ג'ון כתב כי איימו על חייו ועל חיי משפחתו וכי אשתו וילדיו נרגמו באבנים. הוא גם התלונן על כך שסירתו נלקחה ללא ידיעתו בידי המשטרה כדי להשליך דינמיט לים, והערבים האשימו אותו בזריקת גופות ערבים למים - גם שמועה זו לא הוזמה בידי מפקדיו. בסוף המכתב הזועם הוא כתב:

אני כמובן מוחה בתוקף נגד האשמות האיומות הללו, ומתנגד להפוך שה לעזאזל של שגיאות שנעשו בידי אחרים. אני מוכן לספוג מהלומות, אבל לא כאלה שיפגעו בי לאחר מכן. משטרת הנמל תרמה את התרומה המכרעת לעצירת ההרג והגזל. הגנו על מאה עולים יהודים, על מחסני הנמל, על בית המכס. זה מוזר לומר, אבל המקומות היחידים בעיר בהם נמנע הרג וגזל, היו אלה בהם היינו אנחנו. חרף זאת, סגן מפקד המשטרה טוען שלא פעלנו כשורה, ולקח ממני את שוטרי.

188 מתושבי יפו ותל אביב חתמו על מכתב לנציב העליון ובו שיבחו את אומץ לבו של הקצין, ובקשו לציינו לשבח על פעילותו. ימים ספורים לאחר המאורעות, כתב שמואל טולקובסקי לידידו הנציב העליון הרברט סמואל:

הממשלה צריכה להודות למייג'ור ג'ון, ולו בלבד, על העובדה

המזכרת שחשפה סוד: ה"שוטרים" המחופשים, שפירא במרכז (צילום: א' סוסקין)

טולקובסקי (עם משקפת), ג'ון, הנציב סמואל ומושל יפו סטרלינג, 1920 (ארכיון המושבה האמריקנית)

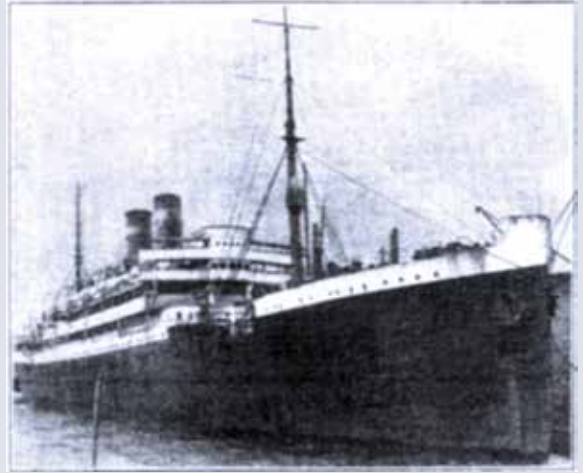
הערבים החשודים ולנסות לעוצרם. לבקשת טולקובסקי ארגן עלי מוסתכים (לימים סגן ראש העירייה) 300 ערבים נאמנים לו לצורך שמירת הדרך מיפו ללוד, שבה עתיד הנציב לעלות על הרכבת לירושלים. הם תכננו להחליף ברגע האחרון את שוטרי הנמל הערבים בחיילים מהגדוד העברי. ג'ון נסע לירושלים והשיג ממחסן המשטרה מדים עבור 12 שוטרים-טוראים ובראשם קורפורל. השכם בבוקר ה־30 ביוני, יום בואו של הנציב, שלח ג'ון את שוטרי הנמל הערבים צפונה, לכיוון סידנא עלי, לחפש "תחנת שידור סודית של היהודים". שעה קלה לאחר מכן נכנסו לנמל ה"שוטרים" היהודים בפיקוד ה"קורפורל" שפירא - לאחר שהמדים הותאמו למידותיהם בידי חיט, בביתו של טולקובסקי. שפירא ליווה את הנציב לכל אורך הטקס. לאחר הסיום המוצלח התכנסו כל המעורבים להרמת כוסית בבית טולקובסקי. אחד מהנוכחים העיר כי העניין מטורף עד כדי כך, שבעתיד לבוא יקשה להאמין באמיתות הסיפור - ולכן הציע אברהם שפירא צילום למזכרת, אצל הצלם הידוע סוסקין. את התמונה הפקיד טולקובסקי בארכיון ההגנה בשנות ה־50, והיא נמצאה במהלך כתיבת רשימה זו (ראו למעלה).

ומה עלה בגורלו של המייג'ור ג'ון? במהלך תחקיר שנעשה בעת האחרונה על תולדות נמל יפו, התברר כי הוא לא שב לבריטניה אלא עזב את השירות הצבאי ונשאר בארץ. בשנת 1925 ליוול ג'ון התמנה, בהמלצת ויצמן ודיזנגוף, למנהל סניף תל אביב של חברת הספנות העברית הראשונה "אמריקן-פלסטיין ליינ" (ראו מסגרת). זמן קצר לאחר מכן נסגרה החברה, וג'ון היה לבעליה של חברה שייצרה ושיווקה מונים עבור מוניות ברחבי המזרח התיכון. באפריל 1929 כבר היה מנהל סלון הרכב בתערוכת "יריד המזרח" בתל אביב. המייג'ור ג'ון שוחרר משירות מילואים בצבא בריטניה בשנת 1930, אך במלחמת העולם השנייה התנדב וחזר לשירות. הוא הועלה לדרגת קולונל, ופעל בשירות המודיעין הבריטי במצרים. ביום 1 ביולי 1948 נפטר ג'ון בהיותו בן 64, ונקבר בבית הקברות הצבאי הבריטי בהליופוליס. הנוסח הלקוני על מצבתו אינו רומז דבר על חייו המרתקים.

והודיע לג'ון על משלוח המברק מירושלים ב־15 ביוני 1920. בבוקר ה־19 ביוני התקשר ג'ונסון לג'ון וביקש לשוחח בדחיפות אתו ועם טולקובסקי, בירושלים. בהגיעם סיפר ג'ונסון שהמברק נשלח מירושלים לפורט סעיד, כדי שיועבר ללונדון, וכי מנהל הטלגרף הורסון ביקש שהתשובה תגיע לידיו אישית. זמן קצר לאחר המשלוח, הגיעה תשובה מקהיר ובה סירוב להעביר את המברק עד לקבלת הסברים לתוכנו; הורסון הודיע זאת לג'ונסון, והם השמידו את המברק מקהיר. השניים פנו לקולונל בראמלי, מפקד שירותי הביטחון, וסיפרו לו שליהודים נודע על כוונה לרצוח את הנציב העליון וכי שלטונות הכיבוש אינם עושים דבר למניעת הפשע. הם הוסיפו שידיד יהודי שלח מברק לויצמן כדי שיהיר את משרד החוץ, אך המברק הוחזר מקהיר, וטענו שהיהודים הכינו רשימה של הקצינים הבריטים הפועלים נגדם כדי לבוא איתם חשבון. ב־23 ביוני הגיע מברק משרד החוץ בלונדון המודיע כי הגנרל בולס, מפקד כוחות הכיבוש בארץ ישראל, יהיה אחראי אישית לביטחון חייו של הנציב.

באותו יום הודיעו מירושלים למושל יפו כי הוא ואנשיו אחראים לאבטחת הנציב. תוכן המברק נודע לטולקובסקי לאחר כשעה מאנשי המברקה, והוא פנה למושל ושאל מה ככוונתו לעשות. המושל, שהתפלא על כך שהידיעה כבר הגיעה לטולקובסקי, ביקש מסגנו קמפבל לטפל בעניין. טולקובסקי מסר לסגן המושל את שמות המתנקשים הערבים והבטיח לקמפבל, שחשש לסמוך על נאמנות השוטרים הערבים, שאם יסכים לשתף פעולה עם היהודים אז יימצא פתרון. טולקובסקי מסר על השיחה לד"ר אידר, מ"מ ראש וועד הצירים, וזה פנה לאברהם שפירא כדי שיתגייס לסיוע בהגנת הנציב. שפירא אכן מספר בזיכרונותיו שד"ר אידר הודיע לו כי עליו להתלוות לנציב העליון במסעו לירושלים. לדבריו, כשהגיע לנמל יפו הורה לו המייג'ור הממונה על משמר החוף ללבוש מדי שוטר, ושניהם הפליגו בסירה יחד עם הגנרל סטורס (מושל ירושלים) כדי להביא את הנציב לחוף.

טולקובסקי סיפר ששפירא הגיע לביתו, והם תכננו את מבצע האבטחה יחד עם ג'ון. סגן המושל קמפבל התבקש לעקוב אחרי

דגל יהודה על גלי הים

ב'12 במרץ 1925 פרסם עיתון "דאר היום" ידיעה חשובה:

בחוף ניריורק הרחוק מאתנו מרחק של אלפי מיל, אירע היום בשנים עשר לחודש מרס, מאורע חשוב ורב ערך. היום הפליגה לארץ ישראל הספינה העברית הראשונה, "הנשיא ארתור", והיא מפלסת לה דרך בים, ונתיבה במים עזים, ונושאת מאות אורחים ותיירים מידינו האמריקאים העולים להשתתף ולראות בטקס ההיסטורי המפואר - פתיחת המכללה העברית על הר הצופים. הספינה "הנשיא ארתור" היא הספינה היחידה בעולם שעליה מתנוסס הדגל הכחול לבן, הדגל העברי.

15,000 יהודים ניצבו משבע בבוקר על הרציף והאינו לשירת "התקווה", ולתפילה

שנשא החזן יוס'לה רוזנבלט. הרבנים מוריס מרגוליס וסטפן ווייז נשאו דברים, ואחריהם בירך דוד ילין באידיש. מייסד חברת הספנות "אמריקן פלסטין ליינ" נתן שטראוס שלח מברק ברכה, ומנהל החברה יעקב שטראל נאם בהתרגשות על "האנייה הראשונה מזה אלפיים שנה, הנושאת בגאווה את דגל יהודה על גלי הים". האנייה המפוארת, שעל ארובותיה צויר מגן דוד, עזבה את הרציף בחצות היום ועל סיפונה 400 נוסעים. רובם היו יהודים אמריקאים וקנדים בדרכם לטקס חנוכת האוניברסיטה העברית בירושלים. כתב "דאר היום" סיים בהמלצה "מן הראוי שמוסדותינו הלאומיים [...] יערכו לשיירה הזו, החשובה בכמותה ואיכותה, קבלת פנים ופגישה חמה ולבבית כשתדרוך רגלה בפעם הראשונה על אדמת ארץ ישראל בחיפה".

חברת הספנות American Palestine Line נוסדה ב'1924 בידי קבוצת ציונים בעלי ממון ובראשם נתן שטראוס, ששאפו להקים קשר ימי בין ארצות הברית לארץ ישראל באמצעות חברה עברית. נציג החברה בארץ היה אליהו לוי אפשטיין, ומנהל הסניף בתל אביב היה הקצין בדימוס ליונל ג'ון. החברה עמדה לרכוש שלוש אניות, הראשונה בהן "הנשיא ארתור" - במקור, ספינה גרמנית בשם "הנסיכה אליס" שהוחרמה בפיליפינים בימי מלחמת העולם הראשונה וגויסה לחיל הים האמריקאי תחת השם "הנסיכה מטואיקה". לאחר המלחמה שימשה כאנייה נוסעים ונקראה על שם צ'סטר א' ארתור, הנשיא ה-21 של ארצות הברית. בשנת 1923 הוצאה משירות, ונרכשה תמורת 60,000 דולר בתנאי שתשופץ בתוך שישה חודשים. במספנת ברוקלין הכשירו אותה לאנייה נוסעים מפוארת עם בריכת שחייה, חדר הרצאות וספורט, ואולם קולנוע.

האנייה העברית הראשונה עוררה תרעומת בשל שמה הלועזי. אחד מקוראי העיתון הניו יורקי היהודי "מודרן ג'ורנל" הציע לקרוא לה "תרשיש", אך בעלי החברה חששו שהסרת שם הנשיא תגרום עלבון. עיתונים יהודיים ונוצריים התעניינו בהכנות להפלגה. המודעות ציינו שהותקן בה מטבח כשר, וסולמון שמואלביץ' (Small) כתב שיר הלל באידיש על "פרעזידענט ארטור, ציון'ס שיף!" (הנשיא ארתור, ספינת ציון!). הספינה הגיעה לחיפה ב'31 במרץ, באיחור של ארבעה ימים. הנוסעים נלקחו בחיפזון לירושלים לטקס פתיחת האוניברסיטה, שנערך למחרת.

בחזרתה לניו יורק הוחלף הצוות, עקב חיכוכים עם ההנהלה. גם ההפלגה השנייה לא עברה בשלום, ורב מלצרים נרצח בידי אחד מעובדיו. בעת שיצאה "הנשיא ארתור" להפלגתה האחרונה מניו יורק, ב'19 ביולי 1925, כבר עמדה החברה תחת לחצים כלכליים. כשלא עמדה בהתחייבויות הכספיות, נתבעה למשפט. בספטמבר נתפסה בידי השלטונות, וציוד החברה נמכר במכירה פומבית. האנייה העברית הראשונה סיימה את פעילותה חצי שנה בלבד לאחר שהפליגה לראשונה לארץ ישראל.

החבור מההיר הראשון
בין ארץ-ישראל ומאריקה
האניה, פרוידנמ ארטור

אניתנו הגדולה והמהירה תבוא לחיפה ביום 27 לחודש מארס כעתידי. ליינו תבוא ביום 2 אפריל בבוקר השכם, ותשא כעתידי סאלכסנדרית.
תקח משאות כשכול ניוורק:
מדיפה, מיפן, מביהות, ומאלכסנדרית

המחירים כמו באניות אריות
אך האניה שלנו תמדת ללכת יותר מאחרות.
בנוגע למשאות כא למנות:

בירושלים: לאקספרס ארץ-ישראלית בבנין סלון אלנבי שדרחוק 112.
ביפו: דינונגו רחוק בוסטרם, שדרחוק 4.
בדפנה: אחרון רונסלר ת. ד. 74, שדרחוק 167.

בענין כרטיסי נסיעה כא למנות:
לאקספרס ארץ-ישראלית - יפו, ירושלים, חיפה

אמריקה פלסטין ליינ אינה
המשדד הארץ-ישראלי: 103 רחוב אלנבי, תל-אביב

FIRST DIRECT AND QUICK CONNECTION
BETWEEN PALESTINE & AMERICA
Our Steamer: "President Arthur", 21,000 tons displacement
will leave New York on March 12th and
will arrive at Haifa on March 27 1925.
Will sail from Haifa on April 17 and will reach New-York 15 days later
Goods despatched by this steamer will reach New-York in fifteen days.
For perishable goods there is no better opportunity.
Freight charges as in other steamers.
BEST COMFORT FOR PASSENGERS
A Kosher Kitchen has been installed on board under the
supervision of the Union of Orthodox Rabbis of America.
The steamer will sail under the American and Jewish flags.
AMERICAN PALESTINE LINE, INC.
Palestine Office: 103 Allenby Road, Tel-Aviv.
Telephone: Jaffa 341.